

УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ ВІДНОСИНИ

Валентин КРИСАЧЕНКО

доктор філософських наук, професор,
завідувач відділу геополітики та глобалістики ННДІУВІ

Анотація. У статті розглядаються українсько-польські взаємини від початку правління Рюриковичів в Україні-Русі та у формуванні ранньофеодальної Польської держави на чолі з князем Мешком I до середини XVII ст.

Українсько-польські відносини – «вічна» тема і проблема в історії не тільки Східної, але і всієї Європи. У взаєминах двох країн, які тривають щонайменше два тисячоліття, було практично все: військово-політичні союзи, нейтралітет, політичне змагання за лідерство в регіоні, економічна співпраця і, на жаль, військові конфлікти та численні війни, у яких потерпали обидві сторони – і держави, і народи, що виразно проявлялося у XVII ст. Прикметно, однак, що сучасні українсько-польські взаємини є добросусідськими, дружніми і визначаються як стратегічне партнерство.

Ключові слова: зовнішня політика, загарбницька політика, козацькі військові походи, гетьмани, права, вольності, незалежність, український народ.

Досить чітко українсько-польські взаємини простежуються на початку правління Рюриковичів в Україні-Русі та у формуванні ранньофеодальної Польської держави на чолі з князем Мешком I. Надалі, в княжі часи, відбувалися постійні взаємні конфронтаційні дії: у 981 р. князь Володимир приєднує до Києва «гради» Червенської Русі – Червена, Грубешова та ін.; навзаєм у серпні–вересні 1013 р. та серпні–вересні 1018 р. польський князь Болеслав I Хоробрий спочатку разом з печенігами, а потім з князем Святополком нападає на Русь і захоплює Червенську Русь. Натомість 1030–1031 рр. князь Ярослав Мудрий здійснює два походи на Польщу (останнього разу із германським імператором) і відновлює суверенітет Русі над Червенськими градами. Зрештою, постійне протистояння сторін завершилося укладанням у 1038–1039 рр. русько-польського воєнно-політичного союзу. Втім у подальшому взаємини між Україною і Польщею були неоднозначними: то похід польського князя Болеслава II Сміливого разом з князем Ізяславом Ярославичем на Київ, а то спільні походи руських і польських військ у Прибалтику (1108–1114 рр.).

Активну зовнішню політику проводила Галицько-Волинська Русь. Князі Данило Романович та Лев Данилович здійснили декілька походів на Литву (1250–1252 рр., 1275–1276 рр.) та Польщу (1280 р., 1289 р.). У свою чергу литовські князі, зокрема Гедимін (1323–1324 рр.), Любарт (1340–1343 рр.) та ін., здійснили низку походів на українські землі, що завершилося, врешті-решт, анексією значної території України, включно з Чернігівщиною (1368–1372 рр.). Активну загарбницьку політику проводили і польські володарі: походи короля Казимира III на Львів (1340 р.) та Перемишль (1343–1344 рр.), майже на всю територію Галицько-Волинської Русі (1349 р.), Волинські землі (1350–1352 рр.) закінчилися розподілом між Польським королівством та Великим князівством Литовським (1352 р.) українських земель; остаточне приєднання Галичини до Польщі відбулося у 1387 р.

Кревська (14 серпня 1385 р.), Віленська (18 січня 1401 р.), Городельська (2 жовтня 1413 р.) і особливо Люблінська (4 липня 1569 р.) унії невпинно скорочували суверенітет української держави аж до перетворення її людності та земель у колоніальний ресурс Речі Посполитої.

Природною і цілком зрозумілою відповіддю українського народу на польські утиски і

насилля стала постійна боротьба за віру, права та вольності народу, державну незалежність України. Низка дедалі наростаючих за масштабами та потужністю народних повстань збурили державний лад Польщі до самісіньких підвалин. Першими потужними національно-визвольними поштовхами, які змусили здригнутися Річ Посполиту, стала участь у розв'язанні міждержавних проблем запорізьких козаків як самодостатньої військово-політичної сили. У 1574 р. відбувся похід запорізьких козаків під проводом отамана І. Свірчевського у Молдову для підтримки претендента на престол господаря українського полководця Івана Підкови, який і був проголошений молдовським господарем. Польська влада відповіла на ці дії стратою Івана Підкови у Львові у 1587 р.

Козацькі військові походи, самодостатні чи під спільним командуванням (але завжди у вигляді окремих формувань), надалі постійно нарощувалися як за масштабами, так і за напрямками. У 1586 р. відбувся похід на турецькі фортеці Очаків та Гезлев (Євпаторія), у 1609 р. – на турецькі фортеці Ізмаїл, Кілію, Аккерман (не плутати турецькі фортеці і Кримське ханство), у 1614–1616 рр. під проводом гетьмана Петра Сагайдачного – на турецькі фортеці Синоп, Кафу та ін. Восени 1594 р. відбувся похід козацького війська під проводом гетьмана Григорія Лободи на Молдовське князівство, а наступної осені козацькі загони Северина Наливайка діяли вже на білоруських землях (Слуцьк, Бобруйськ, Могилів).

У цьому контексті зовнішньополітичні дії українського війська особливої активності набувають у I половині XVII ст. Запорозькі формування брали участь у поході Лжедмитрія I на Москву 1604–1605 рр., польсько-литовського війська у 1609–1612 рр., польсько-московському протистоянню 1617–1618 рр. Нарешті, у 1618 р. запорозькі козаки на чолі з гетьманом П. Сагайдачним становили основний військово-військовий кістяк сил польського короля Владислава IV у його намаганнях здобути московську корону.

Взагалі, діяльність П. Сагайдачного, особливо в статусі гетьмана реєстрових козаків (1616–1622 рр.), мала не лише національне, але й загальноєвропейське значення і визнання. Крім московських походів, він здійснив знаменитий похід на Кафу (Феодосія), де звільнив українських бранців (1616 р.), походи у 1619–1620 рр. на Кримське ханство тощо. Поза сумнівом, вершиною діяльності П. Конашевича-Сагайдачного

були прикінцеві його діяння: вступ разом з усім козацьким військом до Київського братства, відновлення в Україні православної митрополії (листопад–грудень 1620 р.), а також перемога над турецьким військом під Хотиним (вересень 1621 р.). Все це сприяло як національно-культурному відродженню України, так і зміцненню її авторитету на міжнародній арені. До речі, сам факт, що у мирному договорі, укладеному 29 вересня 1621 р. у Хотині між Річчю Посполитою і Оттоманською Портою, зазначалося зобов'язання Польщі утримувати козаків від походів на турецькі й татарські володіння, засвідчує наявну самодостатність українського козацтва у власній військовій (та й не тільки в ній) політиці. Як покаже час, польській владі не вдалося (та й не могло вдатися) виконати цей пункт договору.

Активні дії українське лицарство здійснювало і після Хотинської битви: 1620–1630 рр. – численні походи на Стамбул, Константинополь і на чорноморські турецькі фортеці, включаючи форпост Туреччини в Північному Причорномор'ї – фортецю Азов (1637 р.), а також дієва участь українських козаків у битві під Дюнкерном (жовтень 1646 р.).

Відбулася також низка протистоянь з Кримським ханством – похід гетьмана Михайла Дорошенка (1628 р.), похід гетьмана Григорія Чорного (1629 р.), знакова подія щодо зруйнування фортеці Кодак козаками під проводом Івана Сулими (1635 р.).

Постійною і невпинною була внутрішня воля українського народу до незалежності. Відразу після Люблінської унії, яка юридично ліквідувала самодостатність та державність українського соціуму, нова держава – Річ Посполита – отримала могутній і непереможний рух українського народу до незалежності. Так, на 1591–1593 рр. припадає повстання під проводом гетьмана реєстрового козацтва Криштофа Косинського, що охопило райони Білої Церкви, Трипілля, Переяслава, Черкас, Києва. У 1596 р. особливі сили набув повстанський рух під проводом Северина Наливайка (битви в урочищі Гострий Камінь та біля р. Солониця). У 1599 р. повстали на турецьких галерах запорожці під проводом Самійла Кішки, вістку про що бандуристи в думах рознесли по всій Україні.

Особливої напруги українсько-польське протистояння набуло у 1620–1640-х роках. У 1625 р. відбулися численні виступи козаків під проводом гетьмана Марка Жмайла, у 1630 р. на боротьбу піднялися селяни і козаки під орудою Тараса Федоровича (Трясила), весь 1637 р. Україна нуртувала проти гноблення (повстання під проводом Павла Бута (Павлюка)). Ледве вдалося польському коронному війську придушити всеукраїнське повстання під проводом Якова Острянина, Дмитра Гуні та Карпа Скидана (1638 р.). Й надалі визвольний рух точився по всій Україні: 1644–1649 рр. – виступи на Прикарпатті опришків під проводом Степана Солинки; 1644–1645 рр. – рух опришків на Прикарпатті під проводом Василя Баюса; 1645 р. (квітень) – селянсько-козацькі збурення на чолі з Адамом Душинським; 1645 р. – збройні виступи селян на Галичині; 1645–1657 рр. – виступи опришків на Прикарпатті під проводом Василя Чепеця та ін. Народний гнів проти поневолювачів досяг своєї критичної межі.

Польська сторона весь час після Люблінської унії намагалася не лише військово-каральними,

але й законодавчо-державними заходами всіляко обмежити та каналізувати у бажаних для власних інтересів напрямках визвольні прагнення українського народу. Так, ще в Універсалі короля Сигізмунда III Августа у 1572 р. йшлося про формування військової одиниці з козаків числом 300 осіб; так було започатковане реєстрове козацьке військо. А вже в 1578 р. Універсалом короля Стефана Баторія реєстр збільшувався до 500 чоловік з чималими правами по самоврядуванню та судочинству; очільником війська був призначений черкаський староста Михайло Вишневецький.

Після Люблінської унії 1569 р., коли утворилася польсько-литовська держава і українські землі опинилися в політичному обширі польських королів, вищу законодавчу владу в країні здійснював загальнопольський (шляхетський) сейм, або «Сойм Вальний». Цей орган позбавив короля права самостійно вести дипломатичні стосунки, видавати закони, призначати вищих урядовців тощо. На цих сеймах приймалися і конституції, котрі регламентували внутрішнє життя держави. Прикметним є витяг з Конституції коронаційного сейму, прийнятії 30 січня 1588 р. у Кракові, в якому, зокрема, йдеться про рух опришків (розбійників – у тексті) на українських землях (Руському і Подільському воеводствах). При цьому польська влада регламентувала подальше чинення «правосуддя» над повстанцями, як над розбійниками: «Форми здійснення правосуддя над підданими за злодійство і розбої на дорогах, встановлені жителями Подільського воеводства і записані до кам'янецьких гродських книг, ми залишаємо в силі до їх доброї волі...» [4, 79].

Наступна Конституція Вальною сейму, ухвалена 19 квітня 1590 р. у Варшаві, містила, зокрема, і регламентацію прав та обов'язків низового козацтва. Так, на Низу мали право бути лише реєстрові козаки, а вони повинні були, у свою чергу, підлягати владі «призначеного ім начальника осілого шляхтича», а також ротмістрів чи сотників з числа шляхти; порушувати кордони Корони вони не мали права, як і чинити напади на торгові судна тощо в межах своїх володінь. Що ж стосується контактів з Україною, то вони мали бути обмежені до мінімуму: не продавати козакам нічого з містечках, навіть не пускати туди нікого без особливого дозволу, як і не пропускати охочих на Низ із України. Зрозуміло, що таким чином Польща хотіла і мати надійного охоронця своїх південних кордонів, і позбавитися будь-якого клопоту всередині Речі Посполитої.

Після смерті Великого князя і короля Стефана Баторія у 1587 р. на польський престол сідає шведський королевич, названий королем Сигізмундом III Ваза. Він правив 45 років, і, як зазначає Н. Полонська-Василенко, його правління «було найтяжчим часом для України і навіть Польщі. Все його правління було заповнене війнами для здобуття корон шведської та московської». Він втягнув Річ Посполиту у тривалу війну зі Швецією, у якій на престолі сидів король Карл, його рідний дядько, вів численні війни з Москвою, особливо в «смутное время». Саме за його правління почалися жорстокі утиски людної України, гоніння за віру, вольності та права народу, що спричинило появу масового руху опору. Свідчення цього – Універсал Сигізмунда III (16 січня 1592 р.), який якраз і стосується заходів щодо розслідування

причин повстання під проводом Криштофа (Христофора) Косинського, остаточно придушеного лише в 1593 р. після поразки повстанців під Чудновим.

Центральні органи влади Речі Посполитої, занепокоєні посиленням визвольного руху в Україні, зокрема під проводом К. Косинського, розробляють різноманітні заходи для його придушення. Саме у цьому контексті важливим є проект Конституції Вального сейму, запропонований до розгляду між 7 вересня і 19 жовтня 1592 р. у Варшаві. Він цікавий не тільки і не стільки стурбованістю Польщі масштабами повстання, скільки окресленням реальної сили повстанців.

Справді, в документі йдеться про низових козаків, які провадять самостійну політику насамперед щодо сусідніх держав – чи вступаючи з ними у військові змагання, чи ні. Та й у межах самої Речі Посполитої їхні здобутки вельми значні: звільнено Богуслав, Переяслав, Білу Церкву – осередьові українські міста.

Ось який стан у підневільній Україні застали поляки: «Оскільки козаки у зв'язку з певними державними клопотами досі не приведені до послуху й покори, ухваленої конституцією 1590 р., і тому як люди свавільні не бояться чинити ще більші, ніж раніше, злочини, вторгати через кордони до сусідніх держав, з якими ухвалено мирні договори, збиратися нарешті у самій нашій державі у військові різноплеменні ватаги, силою наїжджаючи на замки, міста і наші та шляхетські маєтки...» [4, 87–89]. З цього тексту, та й подальших пунктів рішення Вального сейму 1592 р., однозначно постає проста істина: військово-політична діяльність українського козацтва є повністю самодостатньою, незалежною та державницькою силою.

На які тільки поступки й обіцянки не йшла польська сторона під час придушення козацького повстання під проводом Северина Наливайка. Офіційну позицію Варшави при цьому озвучував Станіслав Жолкевський [2, 43–45].

У листі польського коронного гетьмана Станіслава Жолкевського до великого коронного гетьмана Яна Замойського від 24 березня 1596 р. з Пикова йдеться, що повстанська діяльність Северина Наливайка розгорталася на теренах Брацлава, Корсуня, Києва, Острога, Паволочі, на Порогах (Запоріжжі).

І головна пересторога: «Бо якщо підуть на Низ, то багато з них іти не можуть, і сила тієї української наволочі залишиться». Отже, польська влада цілком реалістично розуміла відрубність Січі (а отже, і всієї України від Корони) і попереджала короля про незворотність визвольних процесів в Україні. Так само самовпевнено, але водночас сумно звучать слова С. Жолкевського до короля Сигізмунда III 10 червня 1596 р. з табору під Солоницею: «Що буде далі – я обов'язково доповім в.к.м., бо відразу після покарання вони, як бачу, зарікаються своєї сваволі, але згасне вона не так легко. Нам відомий норів цих людей...» [2, 49–50].

Прикметним для українсько-польських стосунків був 1609 р. Під час вдалих походів козаків на турецький фортець Ізмаїл, Кілію та Аккерман польський сейм ухвалює постанову «Про запорізьких козаків» і включає це питання в Конституцію Вального сейму. Конституція Вального сейму, ухвалена 26 лютого 1609 р. у Варшаві, за традицією однією з головних проблем мала українські справи. Збурення та рухи

в Україні не припинилися, народ прагнув відновити свої права та вольності. Сейм знову звертається до теми прав та обов'язків запорізьких козаків.

Нарікаючи «на велике безправ'я і сваволлю», Конституція водночас ознаменує дуже прикметну обставину, а саме, що козаки мають власних гетьманів «і різні форми власного правосуддя», у зв'язку з чим сейм турбується, «щоб наші міста і міщани не піддавалися під їхню юрисдикцію». Отже, зрозуміло: не розбійники і лотри, як галасувала весь час шляхта, а фактично правове суспільство, зі своїми законами, устроєм та урядом, було в той час в Україні. Без врахування цієї обставини важко зрозуміти постанову громадянського суспільства в часи Б. Хмельницького, коли за лічені роки було сформовано небачений доти в Європі територіально-адміністративний – полковий – устрій держави. На початку XVII ст. центральна польська влада фактично втратила будь-який контроль над переважною частиною українських земель. І для наведення порядку в Україні мусила делегувати туди своїх комісарів із чіткою вказівкою: «Нехай повернуть до рук наших старост іх владу і майно, довідавшись про причини, які призвели до такого нешанобливого ставлення до наших урядів і до порушення громадського спокою, і покарають винних, про яких розслідування встановить, що саме вони є зачинщиками згаданих неподобств» [2, 51–52]. Маємо, таким чином, констатацію своєрідного стану двовладдя, що склався в Україні після Люблінської унії: з одного боку, верховна влада в Речі Посполитій належала королю, сейму та іншим центральним органам, а з другого – в Україні, особливо на рівні великих князівських маєтностей, військових структур та об'єднань, а також місцевих громад, панувало традиційне українське врядування та самоврядування.

Аналогічно, тобто вишукуючи будь-які засоби приборкання і ліквідації українських прав і вольностей, діяли і подальші зібрання Вального сейму Речі Посполитої. Так, у Конституції Вального сейму від 13 грудня 1613 р. йшлося про відміну козацьких пільг і юрисдикцій, застосування рішучих заходів щодо боротьби з козацько-селянськими рухами, які були названі як «величезне свавілля» – бо ж ці люди «зневажають нашу владу». У королівських пропозиціях до Вального сейму про «приборкання» України на початку весни 1615 р. є відверта констатація того, що «є у нас на Україні внутрішня небезпека, хоча й немає зовнішньої». І далі з тривою: «Чи не висить над нами неспокій козацької бурі?» [4, 351]. І не помилився король...

Чергове потужне українсько-польське протистояння розпочалося у 1630 р. з обрання гетьманом Тараса Трясила (Федоровича). Він уславився перед тим як ватажок морських походів, а обійнявши найвищу посаду, повів козаків проти поляків та реєстрових козаків. Влітку під Переяславом відбувся бій, де військо під проводом гетьмана Станіслава Конєцпольського було розгромлене; за укладеною угодою число реєстрових козаків збільшувалося до 8000.

Напередодні битви польський коронний гетьман С. Конєцпольський запропонував Війську Запорізькому т.зв. «Умови миру». Гетьман, знаний своєю ненавистю до «хлопів», сподівався на повну покору і вимагав видати самого гетьмана Тараса Трясила. А іншим – покаятися та розійтися. Втім, польський зверхник, очевидно,

розумів марність своїх вимог насамперед через силу української сторони. А тому він обіцяв повстанцям, що не ліквідується сама назва Війська Запорозького і не відберуться права і вольності, «надані Війську Запорозькому нашими предками» [4, 222]. Але козаки самі підтвердили свої права перемогою у битві.

Прикметно, що в боротьбі проти козацтва Польща не гребувала ніякими методами, включаючи залучення до неї зовнішніх сил. Так, 5 липня 1637 р. коронний великий гетьман С.Конецпольський надіслав листа Сілістрійському паші (Сілістрія – місто в Болгарії, античний Дористол) з приводу акції, яку провадив турецький султан, а саме: переселення буджацької татарської орди, котра локалізувалася головню між Дунаєм та Дністром, у Крим. Це було викликано татарськими міжусобицями і, зрозуміло, відображало наміри самої Порти посилити свій вплив на Північ. У цьому зв'язку С. Конецпольський пропонує свої «послуги», закликаючи татар і турків фактично до союзу у боротьбі з Січчю, буджацьких татар – до Криму, а козаків – замкнути у Січі: ось логіка польського гетьмана. Союзником виступає Іслам-Гірей – тодішній калга-султан при своєму братові Бахадур-Гіреї і кримський хан у 1644–1654 рр.; у 1629–1630 рр. він був у Польщі в полоні, де й спізнався з Конецпольським. Тобто боротьба проти козаків велася найрізноманітнішими, у т.ч. дипломатичними, методами, і Польща сподівалася при цьому на допомогу турків і татар, хоча перед Європою завжди виставляла себе оборонницею християнського світу. Саме в такому контексті і слід розуміти заключні слова в листі польського гетьмана до Сілістрійського паші: «Я тільки чекаю [на звістку] про виконання наказу найяснішого султана його милості і вигнання татар з Буджаку. Тоді я у відповідь на це, коли ви вчините нам досить, пильно заходжуся навколо приборкання козацької сваволі. [Також] і Іслам Гірей... слушно чинить» [3, 57].

У 1648 р. терпіння народу сягнуло межі, і Україною розлилася хвиля Визвольної війни. Українське військо, ядро якого складало козацтво, протистояло чи не найпотужнішій державі тогочасної Європи, яка в разі потреби могла оголосити посполите рушення.

На початку квітня 1648 р. запорожці під проводом Б. Хмельницького виступили проти польського війська на чолі з гетьманом М. Потоцьким, яке йшло на Запорожжя. Об'єднавшись з реєстровими козаками, їхнім наказним гетьманом Ф.Джелалем, запорожці 6 травня під Жовтими Водами розтрощили поляків; його провідники С. Потоцький (син гетьмана) і комісар Я.Шемберг були взяті у полон. У наступній, переможній для козаків, битві 16 травня під Корсунем у полон потрапили обидва зверхники польського війська – М. Потоцький та М. Калиновський.

16–18 липня 1648 р. під волинським містом Костянтиновим зустрілися основні частини військ супротивників під проводом полковника Максима Кривоноса і князя Ієремії Вишневецького, в якому поляки зазнали відчутної поразки. Перемога військ Богдана Хмельницького 8 вересня 1648 р. під Пилявцями фактично звільнила від польської влади всю Волинь та Галичину. Дану обставину підтвердило і намагання самого Львова відкупитися від козацької облоги восени 1648 р.

Велике і трагічне протистояння між Україною і Польщею відбулося влітку 1649 р. у районі

Збаража. Складні політичні реалії та незгоди між союзниками змусили Б. Хмельницького піти на перемовини з польською стороною. Результатом цього стала міждержавна угода між воюючими сторонами – Зборівський договір.

Польсько-українська угода була укладена 8 (18) серпня 1649 р. під Зборовом між гетьманом Богданом Хмельницьким та королем Яном Казиміром після Зборівської битви. У ній українське військо вже практично сягнуло перемоги, і лише підступи союзника Хмельницького, кримського хана Іслам-Гірея, врятували поляків від повного розгрому.

За цим договором, козацький реєстр затверджувався у кількості 40 тис., підтверджувалися всі вольності в Київському, Брацлавському та Чернігівському воеводствах, утверджувалося гетьманське правління, а його осідком визначався Чигирин. Постулювалася свобода грецького (православного) віровизнання, а київський митрополит мав посісти місце в сенаті. На підвладній гетьману території не мали перебувати коронні війська, з теренів Києва та інших міст українських випроваджувалися єзуїти та євреї, з якими українці пов'язували багато збитків на терені духовності та економіки. Зборівський договір був ратифікований польським сеймом у січні 1650 р. і хоча не був виконаний, мав, однак, на думку Т.Мацьківа, «велике значення в історії», оскільки юридично визнавав національно-територіальну автономію і тому скасовував васальну для України угоду – Люблінську унію.

Понад те, Зборівський договір юридично зафіксував рівноправність обох договірних сторін, що й було зафіксовано в заключному пункті договору: «Пункти сі мають бути затвержені на сеймі, а тепер всі нам пам'ять – згода й любов мають бути заховані між обивателями українськими й військом короля й мил. Речи Посполитої Запорозьким» [1, 217].

1650 р. пройшов для української сторони насамперед в міждержавних перемовинах, свідчення чому – зустрічі з посольством семиградського посла Юрія II Ракоці (квітень), венеціанським послом-домініканцем Альберто Віміна (червень), посланцями турецького султана (липень) та кримського хана (листопад). Зроблено чимало позитивних кроків, але їх необхідно було підкріпити вагомими національними аргументами та здобутками.

На жаль, 1651 р. виявився не зовсім вдалим для української сторони. У червні 1651 р. під Ріпками 20-тисячне військо литовського гетьмана Януша Радзивілла перемогло козацькі сили на чолі з полковником Мартином Небабою; сам полковник загинув, а військо Я. Радзивілла 25 липня вступило до Києва. Практично одночасно сталася одна з визначальних у Визвольній війні битва під Берестечком: 100-тисячна польська армія, скориставшись підтримкою «союзника» Б. Хмельницького кримського хана Іслам-Гірея III, завдала поразки українській стороні. Все це погіршило становище України у перемовинах з Польщею.

Наслідком означених обставин стала Білоцерківська угода, яку підписали 18 вересня гетьман Б. Хмельницький і польське командування. Ця угода була дуже принизливою для України. Вона різко звужувала зборівські домовленості: козацтву визначався новий реєстр – 20 тис. чоловік, українське самоврядування обмежувалося лише Київським воеводством, шляхта, євреї та єзуїти отримали право повернутися на

українську землю [5, 84–116]. Польща цю подію відсвяткувала на найвищому рівні.

Подальші українсько-польські взаємини були непростими і подекуди незрозумілими. Польська гординя постійно ставала перешкодою для взаєморозуміння, що стало причиною тодішнього і наступного зникнення з мапи світу Польщі як великої європейської держави.

З поляками Україна намагалася домовитися на міждержавному рівні практично ще один раз. Йдеться про Гадяцький трактат 1658 р.

Перед тим були численні пошуки нових союзників, перемоги і поразки, зрештою, втрата самого Б. Хмельницького, облуди та підступу «союзників» і сподвижників. 27 липня 1657 р. помер Б. Хмельницький, а 26 серпня гетьманський чин було передано І. Виговському. Він силою зброї придушив опозицію (М. Пушкаря, Я. Барабаша) та спробував ще раз порозумітися з Польщею.

Стало зрозумілим, що після Переяславської угоди 1654 р. мир на українську землю не прийшов, а навпаки, додалося ще турбот та обов'язків. Гетьмани активно вишукували союзників, апробуючи можливості Трансильванії, Криму, Швеції. Зрештою, гетьман І. Виговський вирішує полагодити польсько-українські стосунки з безпосередніми зверхниками держави польської і укладає 16 вересня 1658 р. під Гадячем договір, названий Гадяцьким.

Цей договір (трактат, за В.Шевчуком) є видатною пам'яткою державно-політичної думки України і реальних здобутків визвольного руху. Насамперед повну легітимізацію дістала грецька (православна) віра, а Україна – як Велике князівство Руське – мала складати рівноправну федерацію разом з Польщею та Литвою. Унія скасовувалася, натомість широкого розвитку набувала освіта, зокрема, в Україні мало бути засновано дві академії (одна – в Києві, яка б ні в чому не поступалася Краківській). В Україні мав діяти свій уряд, скарбник, суд, Військо Запо-

розьке числом 60 тис. та ще 10 тис. т.зв. «затяжного» війська. Це був поважний здобуток гетьмана І. Виговського і всієї України, якому, на жаль, не судилося стати нормою подальшого життя. І хоча початковий шалений спротив Москви був призупинений – 8 липня 1659 р. козацька потуга під проводом І. Виговського під Конотопом вщент розстрошила стотисячну царську армію, – внутрішні чвари знову призвели до розколу, і гетьман мусив скласти з себе владні повноваження.

Гадяцький трактат і за ідеологією, і за змістом найтісніше наближений до «Виводу прав України» Пилипа Орлика, хоча й обтяжений тодішніми обставинами. Українська мова, втім, оголошувалася державною.

З того часу українсько-польські міждержавні відносини практично зводяться нанівець. У вирішенні стосунків з Україною Польща віддала перевагу не взаємному діалогу, а залученню для задоволення власних інтересів «третьої» сил. Зрештою, від цього постраждала і вона сама, аж до втрати державної незалежності. А власне, українсько-польські проблеми вирішувалися переважно в перемовинах Речі Посполитої з Московським царством та Оттоманською Портою і зазвичай на шкоду Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грушевський М. Історія України-Русі. – Нью-Йорк, 1956. – Т. VIII. – С. 217.
2. Крисаченко В.С. Українознавство: Хрестоматія-посібник: У 2 кн. – К.: Либідь, 1997. – Кн. 2.
3. Лист коронного великого гетьмана Станіслава Конєцького до Сілістрійського паші // Українознавство: Хрестоматія-посібник: У 2-х кн. – К.: Либідь, 1997. – Кн. 2. – С. 57.
4. Селянський рух на Україні 1569–1647 рр. / Відп. ред. Крикун М.Г. – К., 1993.
5. Стецюк К.І. Визвольна війна українського народу 1648–1654 рр. і Возз'єднання України з Росією // Віковична дружба російського і українського народів. – К.: Радянська школа, 1954. – С. 84–116.

Валентин Крысаченко

Украинско-польские отношения

Аннотация. В статье рассматриваются украинско-польские взаимоотношения от начала правления Рюриковичей в Украине-Руси и в формировании раннефеодального Польского государства во главе с князем Мешко I до середины XVII ст.

Украинско-польские отношения – «вечная» тема и проблема в истории не только Восточной, но и всей Европы. Во взаимоотношениях двух стран, которые делятся по меньшей мере два тысячелетия, было практически все: военно-политические союзы, нейтралитет, политическое соревнование за лидерство в регионе, экономическое сотрудничество и, к сожалению, военные конфликты и многочисленные войны, в которых страдали обе стороны – и государства, и народы, что выразительно проявлялось в XVII ст. Примечательно, что современные украинско-польские взаимоотношения являются добрососедскими, дружественными и определяются как стратегическое партнерство.

Ключевые слова: внешняя политика, захватническая политика, казацкие военные походы, гетманы, права, вольности, независимость, украинский народ.

Valentyn Krysachenko

Ukrainian-Polish relationships

Annotation. The article is dedicated to the relationships between Ukraine and Poland from the government of Rurikovich in Kyiv Rus and formation of early-feudal Poland state in charge of prince Meshkom I till the middle of XVII century.

Ukrainian-Polish relationships – it's an «eternal» topic and problem in the history of not only eastern but the whole Europe. During the interaction of two countries, which lasted for at least two millenarities, there was almost everything: military unions, neutrality, political competition for the leadership in the region, economic collaboration and, unfortunately, military conflicts and numerous wars, where both states and people had suffered, which is especially seen in the XVII century. However it is notable, that modern Ukrainian-Polish relationships are good-neighbourly, friendly and can be determined as strategic partnership.

Key words: foreign policy, expansionist policy, independence, Cossacks military marches, hetmans, rights, liberty, Ukrainian people.